

Johann Most en de Duitse anarchistische beweging in New York City, 1880-1900

Tom Goyens, doctorandus KUL

In de historiografie van de arbeidersbeweging wordt het anarchisme vaak als een louter politieke beweging behandeld, meestal als een falende zijtak van de socialistische beweging. Hoewel politiek activisme een vooraanstaande rol speelde (en speelt) binnen de anarchistische rangen, is het anarchisme essentieel apolitek. De beweging is dan ook gekenmerkt niet zozeer door beleidsvoering en partijen, maar veeleer door principeverklaringen en kleine autonome groepen of clubs. Een waardevolle interpretatie van de anarchistische beweging in Europa en in Amerika moet rekening houden met de essentiële bekommernis van de anarchist: de persoonlijke en sociale vrijheid, een harmonische en stateloze maatschappij, en een kritiek op elke vorm van heerschappij. Deze kenmerken waren er ook bij de Duitse anarchisten in New York. Hun beweging werd geboren uit de socialistische beweging in de Verenigde Staten, die op haar beurt een Duits exportproduct was⁽¹⁾. Men zou kunnen zeggen dat de anarchisten erfenamen waren van een brede Duitse arbeiderscultuur, gekenmerkt door een rijk verenigings- en uitgaansleven. Johann Most was noch de grondlegger noch het intellectuele boegbeeld van de Duitstalige anarchistische beweging in de VS. Wel was hij een leidinggevend figuur en een vlijmscherp redenaar. Hij was een compromisloos revolutionair die een slaperige groep van links-radicalen en anarchisten in Amerika nieuw leven zou geven, en de beweging bij een breder publiek propageerde. Hoewel die beweging een autonoom karakter vertoonde mag zij niet los gezien worden van de bredere Duitse arbeidersgemeenschap in New York en de Amerikaanse samenleving in het algemeen. Dit artikel vormt dan ook een schetsmatig onderdeel van een meer omvattend onderzoek naar de anarchisten in New York.

Johann Most in 1886 (F. Trautmann, The Voice of Terror: A Biography of Johann Most)

Ontheemd

Op 14 december 1882, vier dagen vóór de aankomst van Johann Most, berichtte de *New York Times* dat Mosts bezoek amper drie maand zou duren. Most, die sinds 1879 vanuit Londen Duitsland met socialistische propaganda bestookte, was door een groep radicale socialisten uitgenodigd voor een rondreis door het noordoosten van de Verenigde Staten. Hij besloot zich echter voorgoed in de Nieuwe Wereld te vestigen.

Johann Joseph Most werd geboren in het Beierse Augsburg in 1846. Zijn kinderjaren waren voor hem een nachtmerrie. Het begon allemaal bij de geboorte die buiten het huwelijk plaatsvond. Hij verloor zijn moeder op jonge leeftijd en zijn vader, een gewezen acteur en zanger, belandde in teleurstellend bedienendwerk. Kwam daar nog bij dat zijn vader hertrouwde met een volgens Most wrede stiefmoeder die hij beschreef als "bigoted, coarse, greedy"⁽²⁾. Johann Mosts enige droom was als acteur een carrière op te bouwen, een droom die door een kaakbeenoperatie, die zijn gezicht aanzienlijk misvormde, vernietigd werd. Zijn misvorming kon hij verbergen door een baard te laten groeien, hoewel de psychologische trauma's hem jarenlang zouden achtervolgen.

Op vijftienjarige leeftijd werd hij als leerling bij een strenge boekbinder opgenomen. Na zijn leerjaren reisde hij door Duitstalig Europa en engageerde hij zich in de socialistische beweging. Hij verwierf snel een bescheiden bekendheid als redenaar, tot hij in 1869 te Wenen gearresteerd werd. Na zijn vrijlating keerde hij naar Duitsland terug waar hij tot socialistisch parlementslid verkozen werd. Maar in 1878 werd hij, samen met Wilhelm Hasselmann, wegens zijn kritiek op de partijtop uit Duitsland verbannen. De partij, die door Bismarcks politiek verlamd was, zag Mosts eigenzinnige acties als een bedreiging, hoewel hij op een aanzienlijke aanhang kon rekenen.

Zoals vele dissidente socialisten koos Most Londen als uitvalsbasis voor zijn activiteiten, waar hij in december 1878 hoofdredacteur van het onafhankelijke propaganda-blad *Freiheit* werd. Tijdens de jaren 1879 tot 1880 evolueerde het blad - toen het meest onbevangen radicale tijdschrift - van een sociaal-democratische naar een sociaal-revolutionaire strekking. De moord op tsaar Alexander II in maart 1881 bijvoorbeeld, beantwoordde Most met een artikel getiteld *Endlich!*, waarin hij niet alleen de aanslag goedkeurde maar ook anderen aanspoorde gelijkaardige acties te ondernemen. Hij werd daarvoor gearresteerd en tot opsluiting veroordeeld. Dit radicalisme werd uiteraard sterk veroordeeld door de orthodoxe socialisten en soms vertaalde zich dat in persoonlijke aanvallen op Most, die nu een stevige reputatie als onverbidelijke rebel had verworven. Karl Marx sprak van Mosts "bodenlose persönliche Eitelkeit"⁽³⁾. Maar August Bebel, één van de boegbeelden van het Duitse socialisme, beschreef hem als "at heart a man of sterling character"⁽⁴⁾.

In ideologisch opzicht was de periode 1880-1882 voor Most en *Freiheit* een overgangs-

fase. Langzaamaan nam hij afstand van het sociaal-democratische gedachtegoed en verkondigde meer en meer een revolutionaire filosofie, hoewel hij nog steeds de term 'anarchist' schuwde. Na zijn vrijlating in oktober 1882 ontving hij een brief uit New York waarin enkele groepsleden het volgende verzoek formuleerden: "*Save the movement and make the Revolution*"⁽⁵⁾.

Het begin van een revolutionaire beweging

Op de koude wintermorgen van 18 december 1882 begaven enkele Duitsers zich naar pier 38 op het einde van King Street in Manhattan. Rond acht uur was daar het stoomschip 'Wisconsin' uit Liverpool binnengevaren en kwamen de eerste passagiers op de kade. Eén van hen was een gebaarde, middelgrote man, Johann Most; hij werd hartelijk ontvangen. Op hun wandeltocht naar het arbeidersdistrict in de Lower East Side passeerden zij verschillende aanplakborden en opschriften in het Duits, gaande van bakkerijen tot tientallen Duitse lagerbiersaloons en 'Biergarten'. Inderdaad, de Duitsers hadden sinds de jaren 1840 een levendige immigrantengemeenschap, 'Klein-Deutschland', in Manhattan opgebouwd⁽⁶⁾. In 1870 woonden er in New York 151.203 Duitsers, zo'n 16% van de totale stadsbevolking; in 1880 viel dit aantal terug op 14%⁽⁷⁾. Met de arbeiders in Amerika ging het allesbehalve goed. Most was ongetwijfeld op de hoogte van de eerste nationale opstand die tijdens de jaren 1870 het hele land lamlegde. Meer dan een decennium van socialistische actie (overwegend door Duitsers) in de VS ging Mosts aankomst in 1882 vooraf. De depressie van 1873 en vooral de opgebroken demonstratie van 1874 in Tompkins Square in New York had vele militanten geradicaliseerd. De Duitse socialistische gemeenschap toonde zich bijzonder actief met het oprichten van dag- en weekbladen in onder meer Chicago, St. Louis, New York en Philadelphia. Maar de ordehandhaving werd steeds grimmiger en vanaf midden de jaren 1870 kon straat- en politiegeweld niet langer als uitzonderlijk beschouwd worden. Een groep Duitse socialisten ging zelfs over tot zelfverdediging met de oprichting van 'Lehr-und-Wehr Vereine', onderricht- en defensieverenigingen. Het belangrijkste initiatief op het politieke front was de oprichting van de 'Socialist Labor Party' (SLP, of 'Sozialistische Arbeiter-Partei') in 1877, die zelf uit de eerder gevormde 'Social Democratic Workingmen's Party' voortkwam. De partij had een Duits overwicht zowel bij de leiders als bij de achterban. Binnen de SLP had zich reeds een revolutionaire fractie gevormd die de rol van de vakbonden boven die van de partij wilde plaatsen. Deze fractie bestond onder meer uit oude secties van de Internationale, opgericht te Londen in 1864. De groeiende bureaucratie en het reformisme van de partij zagen de revolutionairen duidelijk niet zitten. Bovendien daalde het lidmaatschap van de SLP van tienduizend in 1879 tot vijftien à honderd een jaar later. In november 1880 scheurde een aantal leden van de New Yorkse sectie zich af waardoor een onherstelbare breuk met de partij bewerkstelligd werd, een weerspie-

geling van het schisma in de Duitse socialistische rangen⁽⁸⁾. Kort daarna, op 15 november 1880, werd de 'New York Sozialrevolutionäre Club' opgericht, één van de eerste anarchistische organisaties in de Verenigde Staten. Een belangrijk twistpunt was de kwestie van de zelfverdediging van de arbeiders, volgens historicus Max Nettlau een oud Duits en Zwitsers recht, dat in het licht van de onderdrukking van de stakingen van de jaren 1870 weer levend werd⁽⁹⁾.

De voornaamste figuur in deze club was niemand minder dan Wilhelm Hasselmann (1844-1916), de verbannen socialist en scheikundige, die zich op 6 augustus 1880 in New York vestigde. Hij had een universitaire opleiding genoten en was beïnvloed door Blanqui en Bakunin. De joodse socialist Abraham Cahan herinnerde zich Hasselmann als een grote, blonde man, welbespraakt en "almost an anarchist"⁽¹⁰⁾. Andere medeoprichters bleven lange tijd bijzonder actief in de anarchistische beweging. Moritz Bachmann bijvoorbeeld, was voorstander van de zelfverdediging van de arbeiders en vertaler van Bakunins klassieke werk *God en de Staat*, dat hij in 1884 in Philadelphia publiceerde. Peter Knauer was dichter en auteur van een werk over geldbeheer.

Justus H. Schwab was niet enkel een indrukwekkend figuur maar ook één van de meest actieve voortrekkers van de groep. Hij baatte de beruchtste kroeg van de radicalen in New York uit. In 1874 werd hij gearresteerd tijdens de Tompkins Square-demonstratie omdat hij een rode vaandel meedroeg. Een kennis beschreef hem als een "viking", een verschijning te imposant voor zijn kleine kroeg, waar hij met zijn bulderende stem de glazen deed trillen⁽¹¹⁾. De marxistische intellectueel Daniel De Leon noemde hem schertsend "that lager beer Anarchist" en "clown of the labor movement"⁽¹²⁾.

Deze prille beweging van de jaren 1880 tot 1882 was allesbehalve georganiseerd. Het etiket anarchist werd in die jaren nog maar weinig gebruikt; de meerderheid beschreef zichzelf als sociaal-revolutionair. Een coherente anarchistische filosofie was er evenmin, hoewel Bakunins collectivistisch anarchisme, met de nadruk op ondergrondse autonome groepen, enige aanhang vond. Van 14 tot 19 juli 1881 werd in Londen het 'International Social Revolutionary Congress' gehouden in de achterkamer van de 'Fitzroy Arms'. Het was een initiatief van Europese militanten met als doel de oude Internationale volgens decentralistische principes herop te bouwen. Hoewel het programma dode letter bleef was het congres niettemin een eerste poging tot niet-autoritaire organisatie, een gelegenheid die de zopas gevormde groeperingen in de Verenigde Staten niet konden missen. Als woordvoerder voor New York en Philadelphia werd de Duitser Carl Seelig aangesteld, terwijl Johann Neve (1844-1896), een andere Duitser, de SLP-sectie New York vertegenwoordigde. De derde afgevaardigde was Gustave Brocher (1850-1931), een Fransman die een volgens de leer van utopist Etienne Cabet gevormde kolonie in de staat Iowa vertegenwoordigde. Tijdens het congres heerste er bij verschillende radicalen een vooringenomenheid tegen het idee van propaganda door de daad. Vooral Kropotkin, die het anarchisme in een meer constructieve richting wilde sturen, was door deze gang van zaken ontmoedigd. Brocher schreef later dat Kropotkins idee van een revolutionaire moraliteit met veel moeite

door de delegaties aanvaard werd. Kortom, het was duidelijk dat het bakunisme het congres overheerste.

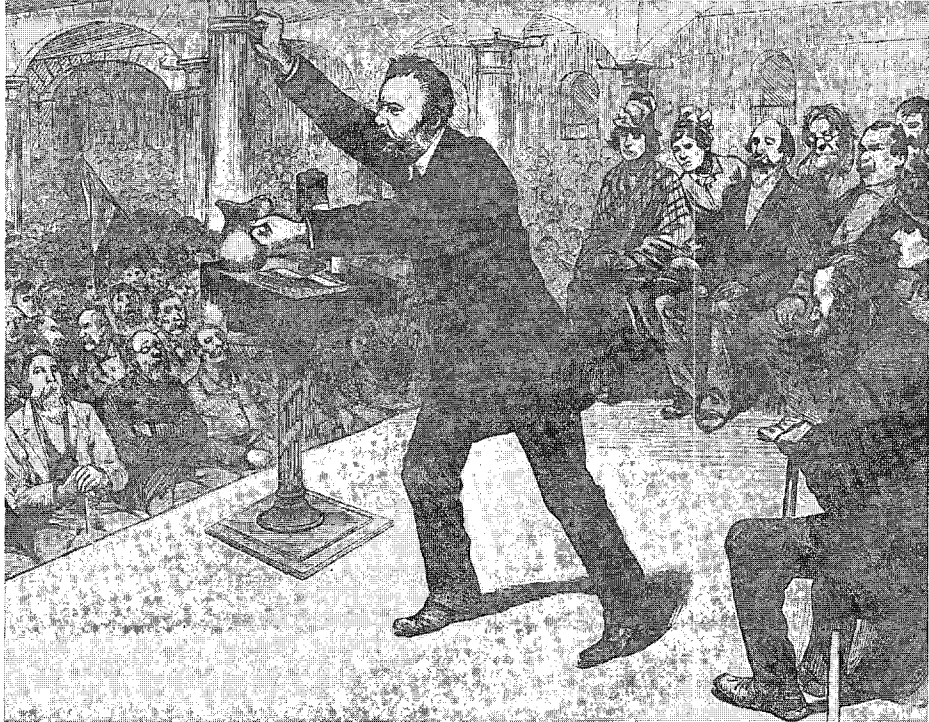
Het voorbeeld van Londen werd snel gevolgd in de Verenigde Staten toen een conventie van sociaal-revolutionairen van 21 tot 24 oktober 1881 in de 'Turner Halle' in Chicago georganiseerd werd. Het initiatief kwam van de 'New York Sozialrevolutionäre Club', vertegenwoordigd door Schwab, en had als doel het samenbrengen van socialistten van alle strekkingen. De bijeenkomst was bescheiden van omvang en duur: enkel eenentwintig gemachtigden van veertien steden zaten voor de duur van drie dagen rond de tafel. Uiteindelijk werd de 'Revolutionary Socialist Party' ('Revolutionäre sozialistische Partei', RSP) opgericht, een federatie van autonome groepen bijgestaan door een informatiebureau, geflankeerd door drie tijdschriften, het Duitse *Vorbote*, het Deense *Den Nye Tid*, en het Engelse *Liberty*. Verder werd het recht op zelfverdediging bevestigd en de autonomie van elke groep benadrukt.

Tot slot van de bijeenkomst werd voor driehonderd mannen, vrouwen en kinderen een eindreceptie gegeven. Iedereen was ervan overtuigd dat een belangrijke stap was gezet in de opbouw van een sociaal-revolutionaire beweging in Amerika. Die opbouw verliep echter traag en niet efficiënt. Zelfs de werking van het informatiebureau liet vele maanden op zich wachten. Deze matige gang van zaken duurde tot eind 1882.

Opbouw van een anarchistische beweging

Na de aankomst van Johann Most werd door de 'Sozialrevolutionäre Club' een grote bijeenkomst georganiseerd in de grote hal van 'Cooper Union', één van de belangrijkste ontmoetingsplaatsen van New Yorkse radicalen. De zaal was overvol en Most wist het publiek met zijn donderende stem te bezielen. Zijn charisma was zo overweldigend dat hij een vernieuwde actiebeweging op gang kon brengen. Hij wist complexe analyses over kapitalisme en onderdrukking met enkele krasse woorden en een doelgerichte geestigheid op de arbeiders over te brengen. Hij speelde in op de emoties van de toehoorders, niet zozeer op het intellect. Johann (of John) Most was het levend bewijs dat een dissidente politieke beweging niet enkel beleefd wordt via boeken of periodieken, maar veel effectiever, door de welsprekendheid. Twee belangrijke joodse anarchisten en redenaars, Hillel Solotaroff en Emma Goldman, werden door Most beïnvloed. Na de speech ondernam hij zijn rondreis door het noordoosten waar hij telkens een spoor van vernieuwd militantisme achterliet.

Johann Most vestigde zijn blad *Freiheit* op de tweede verdieping van een kroeg op 167 William Street (in het huidige financieel district) en werd al snel een echte New Yorker. George McLean, auteur van een kritisch werk over de anarchisten, bezocht het appartement op 4 november 1887. In de gang hing een rode vaandel waarop "*Vive la Commune*" te lezen was. De muren waren volledig bedekt met krantenknipsels, foto's en portretten van Marx, Proudhon, Rousseau, Wagner, Hans Sachs, Louise Michel en

*Johann Most tijdens een meeting in Cooper Union in 1887
(F. Trautmann, The Voice of Terror: A Biography of Johann Most)*

vele anderen⁽¹³⁾. Figuren uit de Duitse muziek afgewisseld met revolutionairen, een indicatie dat de Duitse anarchisten zich ook als een etnisch-culturele groep profileerden.

Most ontpopte zich tot de leidende figuur van de sociaal-revolutionairen in de Verenigde Staten. Zijn blad *Freiheit*, dat vanaf 1882-1883 een uitgesproken anarchistische visie verkondigde, werd al gauw het orgaan bij uitstek voor de New Yorkse anarchisten. Maar niet iedereen was het erover eens dat *Freiheit* nu definitief in New York gevestigd moest worden. Most zag echter geen andere keuze. In maart 1883 scheidde Most en een aantal clubleden, onder wie Schwab, zich af van de 'Sozialrevolutionäre Club', en vormden een aparte groep⁽¹⁴⁾. Naast *Freiheit* publiceerde Most verschillende bijtende pamfletten met titels als *Die Gottespest* (1883), *Die Eigentumsbestie* (dit is de titel van het pamflet, letterlijk: Het Eigendomsbeest) (1883) en het fameuze *Die revolutionäre Kriegswissenschaft* (1885).

Most realiseerde zich snel dat de RSP, opgericht in 1881, een levenloze bedoening was. Hij koesterde de wens alle sociaal-revolutionairen te verenigen in één internationale, revolutionaire organisatie, "ohne Execution, ohne Centralbeitrag, ohne besoldete Beamte"⁽¹⁵⁾. Uiteindelijk werd op 14 oktober 1883, twee jaar na de conventie in Chicago, een congres in Pittsburgh geopend waar zesentwintig steden vertegenwoordigd waren. Voor New York was Most uiteraard de hoofdspreker, naast de Fransman Victor Drury, die Most in 'Cooper Union' had verwelkomd. Voor de anarchisten in Astoria - het huidige Queens - werd W. Kubisch, tussenpersoon voor *Freiheit*, gezonden⁽¹⁶⁾. Bij de aanvang van de zittingen stroomden talloze steunbetuigingen van anarchisten en socialisten uit alle hoeken van Europa en Amerika binnen.

Tijdens het congres werd al gauw duidelijk dat twee strekkingen de delegaties verdeelden: New York en de steden in het oosten, geleid door Most, waren gekant tegen elke vorm van formele organisatie, zelfs een vakbond, alsook tegen het strijden voor onmiddellijke eisen. Chicago en het midwesten, geleid door Albert Parsons en August Spies, bleven trouw aan een antistaats revolutionair syndicalisme en zagen de vakbond als middel en onderdeel van de revolutie⁽¹⁷⁾. In essentie was dit 'Chicago idea' een vroege vorm van anarchosyndicalisme hoewel Bakunin reeds in de jaren 1870 met dit idee op de proppen kwam. Niettemin konden beide strekkingen gemeenschappelijke punten vinden, en het congres werd geprezen voor zijn ongewoon harmonische gang van zaken.

Het belangrijkste resultaat was zonder twijfel de principeverklaring, bekend als het *Pittsburgh Manifesto* (15 oktober), die door de vijf leidende figuren werd opgesteld, hoewel Most de voornaamste auteur was. Het 'Chicago-idee' bleef behouden, maar vele van de principes waren wel degelijk afkomstig uit het mostiaanse leerboek. De proclamatie omvatte al de principes van de sociaal-revolutionaire beweging in Amerika en Europa. De zes hoofdobjectieven werden er afzonderlijk uiteengezet

"1. Vernietiging van de bestaande klassenheerschappij, door alle middelen, d.w.z. door energieke, onverbiddelijke, revolutionaire, en internationale actie;

2. Oprichting van een vrije maatschappij gebaseerd op de coöperatieve organisatie van de productie;
3. Vrije uitwisseling van gelijkwaardige producten door en tussen de productieve organisaties zonder handel of winstbejag;
4. Organisatie van het onderwijs op een wereldlijke, wetenschappelijke en gelijke basis voor beide geslachten;
5. Gelijke rechten voor allen zonder onderscheid van geslacht of ras;
6. Regulering van alle openbare aangelegenheden door het vrij contract tussen de autonome (onafhankelijke) communes en associaties, gegrond op een federalistische basis⁽¹⁸⁾.”

Met dit document kon de RSP samensmelten met de eerder gevormde ‘International Working People’s Association’ (IWPA, of ‘Internationale Arbeiter-Assoziation’, IAA). De nieuwe IWPA groeide snel in de jaren 1883 tot 1886, nieuwe groepen werden gevormd en de tijdschriften verruimden hun lezerspubliek.

Naast principes stonden in het manifest ook organisatorische stipulaties voor de verschillende groepen. De IWPA werd gezien als een federatie van autonome groepen zonder uitvoerende capaciteiten. Verder werd een informatiebureau in het leven geroepen om de communicatie (in verschillende talen) tussen de verafgelegen groepen te bevorderen; het deed ook dienst als archief. Het bezat echter geen uitvoerende bevoegdheden zoals dat wel het geval was voor het ‘National Executive Committee’ van de SLP bijvoorbeeld.

Het belangrijkste resultaat van het congres van Pittsburgh was de bewerkstelling van een permanente breuk tussen anarchisme en socialisme in de Verenigde Staten, ondanks het feit dat een motie tot samenwerking met de SLP werd ingediend. De SLP ging trouwens een langzame dood tegemoet. Nettlau schatte het aantal uitgewezen leden, waaronder anarchisten, in 1883 op vierhonderd op een ledenaantal van amper tweeduizend. De IWPA daarentegen vertegenwoordigde in 1885 tachtig groepen met een zeven- tot achtduizend aanhangers, gevoed door zeven Duitstalige en twee Tsjechische tijdschriften (en sinds oktober 1884, het Engelstalige blad *The Alarm*). Volgens schattingen gepubliceerd in juni 1886 in *Freiheit* waren er tweeduizend vijfhonderd anarchisten in New York, vijfduizend in Chicago en zestienhonderd vijftig verspreid over andere steden⁽¹⁹⁾. Met een blauwdruk voor de organisatie van groepen en een principeverklaring als filosofische basis kon de anarchistische beweging zich toespitsen op actie, samenhang en vermaak.

Bier, muziek en revolutie: een anarchistische beweging

Op 20 december 1900 zagen de bewoners van East Houston Street, een hoofdstraat van de Lower East Side, een processie van zo’n tweeduizend mensen langzaam voorbijtrekken. Onder hen was Johann Most die zijn tranen niet kon bedwingen. Alle ramen

waren gevuld met rouwende mensen. Een open doodskist op de lijkkoets was versierd met bloemen en vlaggen van verschillende vakverenigingen. Justus Schwab, anarchist en eigenaar van een saloon in First Street werd begraven⁽²⁰⁾. Dat de dood van een bekende saloonuitbater zo'n effect had op de Duitstalige anarchistische beweging in New York spreekt boekdelen over de wijze waarop die beweging geleefd werd.

De saloon of 'Bierhalle' was inderdaad de meest karakteristieke ontmoetingsplaats voor Duitse anarchistten. Hier gingen lagerbier en een fikse maaltijd gepaard met discussies over de dagelijkse politiek of de stand van de klassenstrijd. Deze saloons werden door Duitsers uitgebaat en voor velen waren zij een tweede thuis. Sommige 'Biergarten' werden door hele families bezocht, wat in scherp contrast stond met de traditionele Amerikaanse saloon, die enkel mannen toeliet. De saloons deden dienst als lokaal voor de regelmatige bijeenkomsten van de verschillende anarchistische groepen. Deze bijeenkomsten, meestal twee- of driemaal per maand, werden gehouden in de achterkamer van de saloon, en elke groep had dan ook zijn eigen stamkroeg.

De vaste verzamelplaats voor 'Gruppe I New York', waarvan Most de leider was, was Frederic Krämers saloon in East Seventh Street. Op 16 november 1887, vijf dagen na de omstreden executie van de Chicago-anarchisten, werd Most er wegens opruiende retoriek opgepakt⁽²¹⁾. Hij had er geen vermoeden van dat twee geheime agenten het café waren binnengestapt om hem midden in zijn speech te arresteren. "*It is about 30 [9 m.] or 40 feet [12 m.] long*", luidde de beschrijving van de achterkamer door de agent tijdens de rechtszaak, "*and it is the width of the building. It was crowded. I should say that there were about 100 men there*". De nieuwe vergaderplaats werd Paul Wilzigs 'Arbeiter-Lyra', een saloon in Fifth Street.

Most was als redenaar uiteraard erg gegeerd en hij verscheen dan ook op verschillende vergaderingen van diverse groeperingen. In oktober 1887 sprak hij voor de leden van de 'Russian Progressive Union', een recent gevormde groepering. Hij was ook te gast in Edward Willms saloon, het hoofdkwartier van de 'Gruppe Newark', in het naburige New Jersey. De leden van deze groep "*have met there night after night*", volgens de *New York Times*. In januari 1888 sprak hij de leden van de schrijnwerkersvakbond van Brooklyn toe. Zijn toespraak ging over de stand van de achturenbeweging die midden de jaren 1880 een enorme aanhang had⁽²²⁾.

Zulk een verzamelplaats was een gegeerd doelwit voor de autoriteiten, zoals het incident bij Krämers illustreert. In Schwabs saloon, dat hij adverteerde als "*the gathering-place for all bold, joyful, and freedom-loving spirits*", werd herhaaldelijk binnengevallen door de politie, maar Schwabs charisma en bekendheid bij de buurtbewoners verzekerden een bijzonder actieve steun⁽²³⁾. Arbeiderssaloons vormden soms een attractie voor de media. De pers zag de combinatie van alcohol en vrijdenkerij als een walgelijke subversie en typeerde Schwabs café als de "*headquarters of international infamies*"⁽²⁴⁾. Sommige op sensatie gerichte dagbladen toonden toch interesse. De *New York World* zond Nellie Bly, één van de eerste succesrijke vrouwelijke reporters, naar First Street. Bly was verbaasd dat vrouwen zowel als mannen het etablissement betraden.

De saloons waren echter meer dan alleen vergaderplaatsen. Zij stonden symbool voor een revolutionaire arbeiderscultuur. De Duitse arbeiderscafés in New York en andere steden waren ook een voortzetting van een Duitse traditie; een stukje heimat in de bedrukkende atmosfeer van de Amerikaanse grootstad. Kortom, de saloons vormden een netwerk voor de leden en functioneerden als dagelijks forum voor communicatie en vermaak.

Johann Mosts charisma en invloed reikten ver buiten de muren van Krämers saloon. Redevoeringen en massabijeenkomsten vormden een essentieel onderdeel van het activisme van de anarchisten, en Most was altijd aanwezig, meestal op het podium. Voor deze evenementen waren grotere zalen vereist; slechts een handvol eigenaars waren bereid aan socialistische en anarchistische groepen te verhuren. Meestal werd een zaal gehuurd voor algemene protestvergaderingen of als forum voor de verwelkoming van buitenlandse gasten. Op die manier kon de gehele anarchistische gemeenschap toegesproken worden, iets waarvoor de saloons minder geschikt waren. Massabijeenkomsten werden echter altijd bijgewoond door geheime agenten wat niet altijd het geval was in de achterkamer van de kroegen. 'Cooper Union' was het arbeidersforum bij uitstek (zoals de Vooruit in Gent). In haar grote hal hadden talrijke bijeenkomsten plaats zoals bijvoorbeeld de verwelkoming van Johann Most in december 1882. Eén van de meest geëerde zalen was de 'Germania Assembly Rooms' in de Bowery waar onder meer Hasselmann een redevoering gaf na zijn aankomst in New York in augustus 1880⁽²⁵⁾. Andere verzamelaarsplaatsen waren 'Concordia Assembly Rooms', 'Florence Hall', 'Clarendon Hall', 'Coburger Hall' en 'Beethoven Hall', allemaal vertrouwde adressen voor de anarchistische gemeenschap vooral op typische feestdagen zoals de verjaardag van de Parijse Commune of de herdenking van de terechtstelling van de anarchisten in Chicago in 1887.

De picknick en de zomernachtfeesten waren een andere vaste waarde op het anarchistisch menu. Ze stonden symbool voor vrijheid, het simpele leven en een kortstondige terugkeer naar de natuur waar de realiteit van de industriële maatschappij vergeten kon worden. Voor de New Yorkse anarchisten waren de parken in het naburige New Jersey en Staten Island het best geschikt. Zo was er de jaarlijkse 'Fourth of July'-picknick in een park in Fort Wadsworth op Staten Island, het dunstbevolkte stadsdeel van New York. Deze uitstap was een familieaangelegenheid waarbij elke familie één biervaatje en een lunch meebracht. In 1896 werden achttien biervaten soldaat gemaakt volgens een *New York Times*-reporter, wat zou kunnen wijzen op het feit dat er evenveel families aanwezig waren. Op picknicks werd altijd gezongen en gedanst. Er waren kinderspele en het rode vaandel was er ook, en soms werd er op schietschijven geschoten. Redevoeringen konden uiteraard niet uitblijven zoals die van Johann Most en Richard Braunschweig op 12 juni 1887 in Oak Cliff Park in Weehawken, New Jersey⁽²⁶⁾.

Hoewel Most geen voorliefde had voor vakbonden, waren een groot aantal Duitse anarchisten, meestal geschoolde arbeiders, actief binnen een vakvereniging. Het grootste aantal anarchisten was te vinden bij de machine-operateurs ('Maschinisten Pro-

gressive Union'), de schrijnwerkers ('Schreiner Progressive Union') en de meubelmakers ('Möbelschreiner Union'), alle gedomineerd door Duitsers. Tijdens de jaren 1890 was er in New York ook een 'Radical Arbeiter Bund' actief, die als koepelorganisatie functioneerde⁽²⁷⁾. In Chicago was de syndicale bedrijvigheid van de anarchisten grootschaliger. In 1886 bereikte de achturenbeweging haar hoogtepunt, wat uitliep op de fatale bomexplosie op Haymarket. Het proces dat volgde ging gepaard met een ware heksenjacht en eindigde op een zeer omstrede veroordeling en later terechtstelling van vier anarchisten. De impact van Haymarket op de anarchistische beweging in New York vraagt nog veel onderzoek. Het was zonder twijfel een zware klap voor de militante arbeidersbeweging. Tezelfdertijd was het een gebeurtenis die veel progressieven radicaliseerde zoals dat bij Emma Goldman en Voltairine de Cleyre het geval was.

'Verbrecher' en Autonomisten

Tijdens de jaren 1880 was Johann Most zonder twijfel de leidende en bekendste anarchist in de Verenigde Staten, vooral aan de Oostkust. In oktober 1886 konden de lezers van *Freiheit* foto's van Most en August Spies - één van de beschuldigen in de Haymarketzaak - bestellen, waarvan de opbrengst naar het verdedigingsfonds ging⁽²⁸⁾. Mosts positie was onder meer te danken aan de prominente rol van het blad *Freiheit* binnen de beweging, hoewel Chicago en St. Louis elk hun eigen tijdschriften hadden. Tijdschriften waren uiteraard de belangrijkste vorm van communicatie voor de anarchistische groepen verspreid over Amerika en Europa. In het gedrukte woord vooral kwam de oppositie tegen Most tot uiting. Volgens tegenstanders, die reeds in 1883 van zich lieten horen, zag Most zijn prominente rol als een alleenheerschappij over de revolutionaire anarchisten in Amerika⁽²⁹⁾.

Wilhelm Hasselmann, medeoprichter van de 'Sozialrevolutionäre Club', nam snel een kritische houding aan tegenover Most en besloot een eigen blad uit te geven dat op 2 januari 1886 het daglicht zag. De *Amerikanische Arbeiter-Zeitung*, zoals het blad gedoopt werd, verscheen amper zes maand en was bedoeld als tegenhanger van Mosts *Freiheit*. Volgens Rudolf Rocker, Mosts biograaf, liep Hasselmanns avontuur op niets dan schulden uit. Most had een goede reden om een proliferatie van tijdschriften aan de Oostkust (hij bekommerde zich niet meer om de westelijke bladen) tegen te gaan. Een belangrijk deel van de financiële steun uit Europa vloeide naar het westen, vooral naar Chicago en St. Louis, en bereikte maar zelden New York. Zolang Most *Freiheit* als enig oostelijk blad kon vrijwaren, kon hij rekenen op de magere toelagen bestemd voor die regio.

De onverzoenlijkheid van Most kostte hem ettelijke vriendschappen. Zelfs de trouwe Justus Schwab, die *Freiheit* boven water hield, confronteerde Most in de lente van 1886 met zijn uitlatingen over andere 'Genossen'. Het resultaat was dat hun vriendschap bekoelde. Ook Moritz Bachmann, die nooit een vast lid was van 'Gruppe I', zette zich

*Neff's Hall in Chicago, een typisch Duitse arbeiderskroeg
(Keil en Jentz, German Workers in Industrial Chicago, 1850-1910)*

af tegen Most. Hij ging zelfs zover dat hij informant werd voor Benjamin Tucker, de invloedrijkste individualistische anarchist, die een bijzonder kritisch artikel over Most publiceerde in zijn blad *Liberty* (van 27 maart 1886). Most en zijn kompanen werden er beschuldigd van verzekeringsfraude, zoals brandstichting in eigen woningen. Het incident raakte bekend bij de autoriteiten en kostte Most een jaar opsluiting in de gevangenis op Blackwell's Island, waarna *Freiheit* uitgegeven werd door Moritz Schultze, met wie Most later ook onenigheid had. Mosts bekendste leerlinge, Emma Goldman, ging ook haar eigen weg na een ruzie over de actie van Alexander Berkman die de industrieel Henry Frick verwondde uit wraak voor de bloedige staking in Homestead van 1892.

De eendracht van de beweging was voor Most een prioriteit, wat leidde tot ongenoegen bij anarchisten met een dissidente mening. Het feit dat Most nooit ideologische zekerheid vond speelde hem parten voor de rest van zijn leven. Dit gebrek werd in de verf gezet toen Most machteloos moest toezien op de opgang van een nieuwe strekking binnen het anarchisme, het communistisch anarchisme. Onder leiding van Josef Peukert (1855-1910) en Otto Rinke (1853-1899) werd deze trend onder de naam autonomisme in Duitsland en Oostenrijk gepopulariseerd. In mei 1885 werd een 'Autonomie Gruppe' opgericht in Londen, met als orgaan *Der Rebell*, en de opvolger, *Die Autonomie*, dat een jaar later verscheen. In Chicago, en waarschijnlijk ook in New York, vond deze strekking onmiddellijk aanhang. Zij koesterde de principes van decentralisatie, autonomie (en spontaneïteit) van het individu en de groep. In Chicago werd de 'Autonome Gruppe der Internationalen Arbeiter-Assoziation' opgericht, een splintergroep binnen de IWPA, waarvan Adolph Fischer en Georg Engel fervente leden waren. Ook zij hadden een eigen blad, *Der Anarchist*, dat van januari tot mei 1886 verscheen⁽³⁰⁾. Hoe sterk de invloed van de Autonomisten in New York was valt nog te bezien. Nettelau beweert dat de Autonomisten snel met de tegenstanders van Most (vooral binnen de 'Sozialrevolutionäre Club') optrokken en zelfs een 'Österreichische Liga' oprichtten. In ieder geval wist Most, die een afkeer had van Peukert (en omgekeerd), zijn positie te behouden door de liga uit de club te gooien ("hinausgeworfen"). De New Yorkse Autonomisten hadden, zeker vanaf 1892, een eigen hoofdkwartier, namelijk het café 'Zum groben Michel', gelegen in Fifth Street en waarschijnlijk uitgebaat door Peukert. Gustav Knauerhase, Mosts contactpersoon voor *Freiheit* in Londen, liep ook over naar de Peukert-Rinke-fractie.

Most geraakte meer en meer geïsoleerd binnen de beweging. Peter Kropotkin, één van de eerbiedwaardigste theoretici van het anarchisme en aanhanger van de autonomistische strekking, loofde *Die Autonomie* (Londen) voor de aandacht dat het gaf aan het cruciale idee van de "Selbständigkeit einzelner Gruppen"⁽³¹⁾. In verschillende opmerkingen haalde de Rus uit naar *Freiheit*, dat volgens hem wel degelijk verdiensten had, maar te centralistisch overkwam. Kwam daar nog bij dat de oplage van *Freiheit* daalde van negenduizend in de jaren 1889-1893 tot amper drieduizendvijfhonderd, vierduizend midden de jaren 1890⁽³²⁾. Reeds in 1886 was de *Freiheit*-redactie er zich van bewust dat dissidente

filosofische opvattingen een prominente rol speelden: “Dies betonen wir, weil es uns ganz einfach kurios vorkommt”, schreef het blad, “wenn man in gewissen genössischen Kreisen Altes und Neues über den Anarchismus citirt und dabei gerade thut, als ob die ‘Freiheit’ gar nicht existirte...”. De redactie bekloeg zich ook over het feit dat Most als een “Herrn Niemand” behandeld werd⁽³³⁾.

Tijdens de jaren 1890 kreeg de autonomistische strekking vaste voet in New York toen de jonge anarchist Claus Timmermann (1866-1941) naar de grootstad verhuisde. Hij was een man met “considerable poetic talent and wrote forceful propaganda”, schreef Goldman. Hij was “a likeable fellow and entirely trustworthy, though a considerable drinker”⁽³⁴⁾. In 1891 bracht hij het autonomistische blad *Der Anarchist* (1889-1895) naar New York waar het functioneerde als orgaan van ‘Die Autonomen Gruppen Amerikas’, gehuisvest in 209 East Fifth Street, in het hartje van de Lower East Side. Timmermann sloot snel vriendschap met de joodse anarchisten Goldman, Alexander Berkman en Modest ‘Fedya’ Stein, die een appartement met elkaar deelden. Eind jaren 1890 gaf Timmermann nog twee tijdschriften uit: het maandblad *Die Brandfackel*, dat van juli 1893 tot januari 1895 verscheen, en het halfmaandelijks blad *Der Sturmvogel*, van november 1897 tot mei 1899. Timmermann, die het Engels beheerste, zag in dat de Duitstalige anarchistische tijdschriften de Engelstalige in aantal overtroffen. Hij besloot daarom Engelstalige pamfletten uit te geven met vertalingen van het werk van Kropotkin en Elisée Reclus, twee vooraanstaande theoretici van het communistisch anarchisme.

Ondanks de verdeeldheid in de beweging bleef Most een belangrijke figuur binnen het anarchisme in de Verenigde Staten. Voor respectabele Amerikanen was hij het prototype van destructie en weerzin. In de pers werd hij ongenadig gehoond en bespot als het opperhoofd van de revolutionaire onderwereld, een model voor de karikatuur van de gebaarde, waanzinnige anarchist. Als antwoord daarop werd de modale Amerikaan als een weergaloze egoïst beschreven: “Die Amerikaner aber”, schreef *Freiheit*, “sind durchschnittlich völlig ohne Idealismus”⁽³⁵⁾. Het idealisme van Most was voor vele nieuwe immigranten, vooral voor joodse socialisten, een immense inspiratie. Most zag ook in dat de nieuwkomers, Russische joden, Italianen en anderen, de Duitse etnische aanwezigheid in de schaduw stelden. De tiende stadswijk (10th Ward) van de Lower East Side bijvoorbeeld, was in de jaren 1880 overheersend Duits, maar in 1890 waren 70% van de bewoners van Russisch-joodse afkomst⁽³⁶⁾.

Deze jongere generatie joden uit Rusland was net als de Duitsers in de jaren 1870 vertrouwd met het socialisme en de uitbuiting van de arbeiders. Zij nam snel de infrastructuur, die de Duitse linkse immigranten sinds de jaren 1850 hadden uitgebouwd, over. Eén van de eerste radicale bijeenkomsten van Jiddisch-sprekende arbeiders en intellectuelen had plaats op 7 juli 1882 in Eisels ‘Golden Rule Hall’ in Rivington Street in de Lower East Side. Een maand later werd een andere bijeenkomst in de ‘Internationale Arbeiter Halle’ gehouden, waarschijnlijk de achterkamer van Schwabs saloon. Tijdens die periode werden pamfletten van Most gretig in het Jiddisch vertaald. In 1885

werd de 'Jewish Workers' Association' (JWA) opgericht, maar een jaar later, na Haymarket, bekeerden vele joodse socialisten zich tot het anarchisme. Net als bij de Duitsers in 1880, scheurde een anarchistische fractie zich af in 1887. De 'Pioneers of Liberty', zoals zij zich noemden, vormden de eerste joodse anarchistische groep in New York, en Most werd er meerdere malen uitgenodigd. Kortom, het joodse anarchisme, wat de dominante strekking zou worden tot aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, stoelde op het Duitse voorbeeld. Het verfraaide zijn beweging met tientallen tijdschriften, zoals onder meer het blad *Fraye Arbeter Shtime* dat verscheen van 1890 tot 1977, één van de langstlopende anarchistische tijdschriften in de Amerikaanse geschiedenis.

- (1) Het beste on line informatiebestand over het Duitstalig anarchisme is de 'Datenbank des deutschsprachigen Anarchismus (DadA)', te vinden op www.free.de/dada/index.htm. Opgemaakt door Projekt DadA, Köln-Potsdam: Libertad Verlag, 2001.
- (2) P. AVRICH, *The Haymarket Tragedy*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984, p. 62.
- (3) *Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u.A. an F.A. Sorge und Andere*, Stuttgart: Verlag von J.H.W. Dietz, 1921, p. 169.
- (4) A. BEBEL, *My Life*, New York: Howard Fertig, 1973, p. 237.
- (5) E. TRAUTMANN, *The Voice of Terror: A Biography of Johann Most*, Westport, CT: Greenwood Press, 1980, p. 115.

(6) Tabel 1: Duitse immigratie naar de VS per decennium, 1841-1920

decennium	aantal	% v. totale immigratie
1841-1850	434.626	25,4
1851-1860	951.667	36,6
1861-1870	787.468	34,0
1871-1880	718.182	25,5
1881-1890	1.452.970	27,7
1891-1900	505.152	13,7
1901-1910	341.498	3,9
1911-1920	143.945	2,5

Bron: L. DINNERSTEIN, D. REIMERS, *Ethnic Americans: A History of Immigration*, New York: Harper Collins, 1988, pp. 206-208.

- (7) L. DINNERSTEIN, D. REIMERS, *Ethnic Americans [...]*, p. 28; S. NADEL, *Little Germany: Ethnicity, Religion, and Class in New York City, 1845-80*, Urbana-Chicago: University of Illinois Press, 1990, p. 42.
- (8) D. BELL, The Background and Development of Marxian Socialism in the United States. In: D.D. EGBERT, S. PERSONS, *Socialism and American Life*, 2 vols., Princeton: Princeton University Press, 1952, I, p. 236.
- (9) M. NETTLAU, *Anarchisten und Revolutionäre: Die historische Entwicklung des Anarchismus in den Jahren 1880-1886*, Vaduz: Topos Verlag, 1984, pp. 376-377.
- (10) Geciteerd in P. AVRICH, *The Haymarket Tragedy [...]*, p. 50.
- (11) Geciteerd in P. AVRICH, *The Haymarket Tragedy [...]*, p. 50.
- (12) D. DELEON, *Party Ownership of the Press: Historic Documents Relating to the Establishment of the Principles Involved*, New York: New York Labor News Co., 1931, p. 15.
- (13) G. McLEAN, *The Rise and Fall of Anarchy in America: From its Incipient Stage to the First Bomb thrown in Chicago. A Comprehensive Account of the Great Conspiracy Culminating in the Haymarket Massacre, May 4th, 1886*, Chicago-Philadelphia: R.G. Badoux, 1890, New York: Haskell House, 1972, pp. 241-245.
- (14) R. ROCKER, *Johann Most: Das Leben eines Rebellen*, Berlin: Der Syndicalist, 1924, p. 143.
- (15) P. AVRICH, *The Haymarket Tragedy [...]*, p. 68.

- (16) C. NOLD, Fifty Years Ago. In: *Man!* 2(Jan. 1934)1, p. 5.
- (17) Dit antistaatse revolutionair syndicalisme moet onderscheiden worden van het revolutionaire syndicalisme van marxisten of leninisten in de 20e eeuw die de verovering van politieke macht centraal stelden.
- (18) P. AVRICH, *The Haymarket Tragedy [...]*, p. 75. Vertaling door de auteur.
- (19) *Freiheit*, 12.06.1886.
- (20) *The New York Times*, 21.12.1900.
- (21) Op 11 november werden vier anarchisten in Chicago terechtgesteld wegens hun deelname aan de fatale bomexplosie in de Haymarket van Chicago van 4 mei 1886. Hun schuld werd echter nooit uitdrukkelijk bewezen. Zie onder meer: P. AVRICH, *The Haymarket Tragedy [...]*.
- (22) *The New York Times*, 24.11.1887; *Freiheit*, 14.01.1888; *Freiheit*, 29.10.1887; *The New York Times*, 15.11.1887; *Freiheit*, 28.01.1888.
- (23) P. AVRICH, *The Haymarket Tragedy [...]*, p. 50.
- (24) R. DRINNON, *Rebel in Paradise: A Biography of Emma Goldman*, New York: Harper & Row, 1976, p. 62.
- (25) *The New York Times*, 19.09.1880. Bij een receptie in december 1880 werd het aantal aanwezigen, mannen en vrouwen op tweeduizend geschat, *The New York Times*, 06.12.1880.
- (26) *The New York Times*, 05.06.1896; *Freiheit*, 26.06.1886; *The New York Times*, 13.06.1887.
- (27) *Solidarity*, No.16, 09.02.1893.
- (28) *Freiheit*, 02.10.1886.
- (29) Duitstalige anarchistische tijdschriften in New York, 1882-1911
 naam der redacteur(s)
Freiheit 1882-1910 Johann Most; Moritz Schultze; Max Baginski;
Amerikanische Arbeiter-Zeitung 1886 (20 nrs.) Wilhelm Hasselmann;
Der Metallarbeiter 1888 (14 nrs.);
Der Anarchist 1891-1895 Claus Timmermann; Karl Masur; Nic. Mauer;
Die Brandfackel 1893-1895 Claus Timmermann;
Anarchisten 1893-1895;
Der Sturmvogel 1897-1899 Claus Timmermann;
Der Zeitgeist 1901 (3 nrs.) Rudolf Grossman;
Das freie Wort 1907 (6 nrs.) Abe Isaak; Stine;
Der Strom 1910 Hans Koch;
Anti-Autoritär 1911 (2 nrs.) G. Rahmlow; Hans Koch.
 Bron: DadA, Abteilung Periodika, 1798-2000.
- (30) DadA, Abteilung Periodika, 1798-2000, *Der Anarchist*.
- (31) M. NETTLAU, *Anarchisten und Revolutionäre [...]*, p. 384.
- (32) E. DRAHN, Die Presse der Anarchisten deutscher Zunge. In: *Zeitungswissenschaft Monatsschrift für internationale Zeitungsforschung*, 4(1929)5, p. 281.
- (33) *Freiheit*, 11.12.1886.
- (34) E. GOLDMAN, *Living My Life*, I, p. 86.
- (35) *Freiheit*, 26.02.1887.
- (36) E.G. BURROWS, M. WALLACE, *Gotham: A History of New York City to 1898*, New York: Oxford University Press, 1999, p. 1117.

Bibliografie

- P. AVRICH, *The Haymarket Tragedy*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984.
- M. BAGINSKI, John Most. In: *Mother Earth*, 1(1906), pp. 17-20.
- H. BECKER, *Johann Most*, Muntzen, 1985; H. BECKER, *Johann Most*. In: *The Raven. Anarchist Quarterly*, 1(maart 1988)4, pp. 291-321.
- G. BERS, *Wilhelm Hasselmann, 1844-1916. Sozialrevolutionärer Agitator und Abgeordneter des Deutschen Reichstages*, Keulen: Einhorn-Press, 1973.
- E.G. BURROWS, M. WALLACE, *Gotham: A History of New York City to 1898*, New York: Oxford University Press, 1999.
- *Datenbank des deutschsprachigen Anarchismus (DadA)*, Projekt DadA, Keulen-Potsdam: Libertad Verlag, 2001: www.free.de/dada/index.htm.
- A. DIAMANT, Johann Most: American Anarchist. In: *Indiana Quarterly for Bookmen*, 3 (1947), pp. 71-83.
- E. DRAHN, Die Presse der Anarchisten deutscher Zunge. In: *Zeitungswissenschaft Monatsschrift für internationale Zeitungsforschung*, 4(1929)5, pp. 279-285.
- E. GOLDMAN, *Living My Life*, 2 vols., Londen & New York: Knopf, 1931.
- H. BECKER, *Johann Most*. In: *American Mercury*, 8(juni 1926), pp. 158-66.
- D. HOERDER (ed.), *Plutokraten und Sozialisten: Berichte deutscher Diplomaten und Agenten über die amerikanische Arbeiterbewegung 1878-1917*, München-New York-Londen-Parijs: Saur, 1981.
- H. KARASEK (ed.), *1886. Haymarket! Die deutschen Anarchisten von Chicago. Reden und Lebensläufe*, Berlijn, 1975.
- K. KAUTSKY, Johann Most. In: *Die Gesellschaft. Internationale Revue für Sozialismus und Politik*, (Berlijn) 1(1924)6, pp. 545-64.
- U. LINSE, Der deutsche Anarchismus 1870-1918: eine politische Bewegung zwischen Utopia und Wirklichkeit. In: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, 20(1969), pp. 513-19.
- [R. E. MARTIN,] *Der Anarchismus und seine Träger*, Berlijn, 1887.
- M. NETTLAU, *Anarchisten und Revolutionäre: Die historische Entwicklung des Anarchismus in den Jahren 1880-1886*, Vaduz: Topos Verlag, 1984.
- R. ROCKER, Johann Most: Das Leben eines Rebellen. Berlijn: "Der Syndikalist", 1924, Glashütten im Taunus: Detlov Auvermann, 1973.
- A. SARTORIUS VON WALTERSHAUSEN, *Der moderne Socialismus in den Vereinigten Staaten von Amerika*, Berlijn, 1890.
- [K. SCHNEIDT,] *Die Hintermänner der Socialdemokratie: Von einem Eingeweihten*, Berlijn: Conitzer's Verlag, 1890.
- F. THAUMAZO, Johann Most. Intime Erinnerungen zu seinem fünften Todestag. In: *Jahrbuch der Freien Generation für 1911. Volkskalender und Dokumente der Weltanschauung des Sozialismus-Anarchismus*. Vol. 2, pp. 96-105.
- F. TRAUTMANN, *The Voice of Terror: A Biography of Johann Most*, Westport, CT & Londen: Greenwood Press, 1980.